

KARL POPPER SÖYLEMİNDE “DİYALEKTİK NEDİR” SORUNSA LI ÜZERİNE BİR DENEME

Adem Palabıyık¹ • Umut Dağ²

ÖZET

Karl Popper, bilimsel yönteme getirdiği tümevarım ve doğrulanabilirlik yöntemini reddeden yaklaşımı ile pozitivizmin karşılaştığı güçlüklerle çare bulmaya çalışmıştır. Bilgiyi sürekli değişen ve deneme-yanılma yöntemi ile sürekli değişen bir ürün olarak ele almış ve eleştirel tartışmanın önemini vurgulamıştır. Bilimde yanlışlanabilirlik kriterini getirerek, bilim ile metafizik olanı birbirinden ayırmaya çalışmıştır.

Bu çalışmada Karl Popper’in diyalektik hakkındaki görüşleri, eleştirileri, toplumsal ve siyasal felsefe konularına yaklaşımı ele alınacaktır. Aynı zamanda “Diyalektik Nedir” sorunsalı üzerinde durulacaktır. Bu yapılırken, onun bilim felsefesine dair fikirleri ile sosyal ve siyasal amaçlar taşıyan fikirleri arasında benzerlik kurulacaktır.

Anahtar kelimeler: Diyalektik, Siyaset, Felsefe, Ampirizm

¹ Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

² Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Felsefe Bölümü

AN ESSAY ON PROBLEMATIQUE OF "WHAT IS DIALECTIC" IN DISCOURSE OF KARL POPPER

Adem Palabıyık • Umut Dağ

ABSTRACT

Karl Popper tried to find solutions to the difficulties faced by positivism with the approach he introduced into the scientific method. His approach was rejecting induction and verifiability. He handled information as a product that changes continuously and also changes continuously with trial and error method, and he emphasised the importance of critical discussion. By introducing falsification criterion into science, he tried to separate science and metaphysics from each other.

In this study, thoughts and critiques of Karl Popper about dialectic and his approach to political philosophy will be discussed. Also, this article will focus on the question of what is dialectical. When we do this, we will show similarity between his thought about science of philosophy and his thought that has social and political aims.

Keywords: Dialectic, Politics, Philosophia, Empiricism.

“Bilimi doğruyla özdeş tutamayız, çünkü hem Newton’un hem de Einstein’ın kuramlarını bilim sayıyoruz ama ikisi birden doğru olamaz, üstelik her ikisi de pekâlâ yanlış olabilir”
Karl R. Popper

1. GİRİŞ

Avusturyalı doğa filozofu ve sosyal bilimci Karl Raimund Popper³, 1902’de Viyana’da doğdu. Babası, Dr. Simon Siegmund Carl Popper, Viyana Üniversite-si’nde hukuk hocalığı, aynı zamanda hukuk müşaviri ve avukattır (Popper, 2006: 6). Popper’in, okuma ve araştırmaya bu denli ilgi duymasının nedeni de babasıdır. O, babasının sahip olduğu kapsamlı kütüphaneden bahsederken, henüz okumaya başlamadan, bu kitapların hayatını etkilemeye başladığını söyler (Popper, 2006: 7). Popper’in entelektüel gelişiminde, önemli yere sahip bir çok düşünürün, Spinoza, Locke, Kant, Darwin gibi, eseri Popper’in hayatına, babası vasıtasıyla girmiştir (Popper, 2006: 6-7). Bunun yanında, Popper, iki ayrı yar-dım kurumunda birden görev yapan ve radikal bir liberal olan (Popper, 2006: 4) babasını, bu açıdan da takip edecektir. Bu açıdan bakıldığında, Popper’in hayatındaki en etkili isimlerden birisinin, babası olduğu kolayca fark edilir. Annesi, Jenny (Schiff) Popper (Popper, 2006: 6) ise, yine onun entelektüel geli-şiminde önemli bir yere sahiptir. Popper, annesinin tipik bir “müziksever” ol-duğunu söyler (Popper, 2006: 69). Onun, hayatının ileriki yıllarında, epistemo-loji ve müzik arasında kurduğu bağın temelinde de, annesinin ona aşıladığı müzik sevgisi yatar. Popper, müziğe olan ilgisinin, önemli epistemolojik prob-lemelerin çözümünde, ona yok gösterici olduğunu söyler (Popper, 2006: 71). Popper, otobiyografisinde, entelektüel gelişimine etki eden önemli isimler ara-sında, anne ve babasının yanı sıra, ilk okul öğretmeninden ve yaşça kendisin-den büyük olmasına rağmen en iyi dostlarından biri olan Arthur Arndt’tan bahseder.

Sıkı bir Marksist olmamasına rağmen, sıkı bir sosyalist olan A.Arndt, ileriki yıllarda, Popper’ı önemli ölçüde etkileyecektir (Popper, 2006: 8). Çocukluğu-nun ilk yılları, bu şekilde, kitap ve müzik sevgisiyle geçen Popper’in entelektüel gelişimine damgasını vuran yıl 1914’tür. Popper, bu sırada on iki yaşındadır ve Birinci Dünya Savaşı henüz patlak vermiştir. Savaş yılları ve sonrasındaki geli-şmeler, Popper’ı derinden etkileyecek ve özellikle siyaset felsefesine ilişkin görüşlerine zemin hazırlayacaktır. Popper, savaşın, üzerinde yıkıcı bir etki yap-

³ Karl R. Popper’in hayatı için bkz. <http://www.belgeler.com/blg/14f9/karl-popper-in-bilim-anlayisi-karl-popper-s-mentality-science>

tığını ve bu dönemde, kafasının çok fazla karıştığını söyler. Çevresinde, savaş öncesi barışçıl bir çizgide bulunan birçok kişinin, savaşla birlikte, aşırı ırkçı ve savaş yanlısı bir kimliğe bürünmesi, onun üzerinde sok etkisi yapar. Ancak, savaş ortamının etkisiyle o da, farkında olmadan bu genel havanın içine girer. Popper, ileriki yıllarda, bu savaş yanlısı halini düşündükçe utandığını söyler. Zaten bu hali de, çok uzun sürmez. 1915 – 1916 yılları arasında, savaşa ilişkin düşüncelerini netleştirir ve Avusturya ve Almanya’nın savaşta haksız olduğu sonucuna varır (Popper, 2006: 11-12). Popper’ın, bu iki yıl içerisinde, savaşın doğruları ve yanlışlarına ilişkin değerlendirmeleri, onun fikrî yapısının oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Popper, otobiyografisinde, 1917 yılında, entelektüel gelişimi açısından, önemli ilk felsefi meseleyi ele aldığını ve bununla ilgili olarak babasıyla yaptığı tartışmayı anlatır. Konu, kelimelerin anlamlarına, doğruluk ve yanlışlıklarına ilişkindir ve Popper, bu tartışma sonucunda konunun ne kadar anlamsız ve önemsiz olduğunu kavrar (Popper, 2006: 15-16). Bu, Popper açısından önemli bir tespittir, çünkü yöntem sorununu ele alırken, Popper, buradan hareket edecektir.

Aynı yıl, Popper, babasının kütüphanesindeki felsefe kitaplarını, okumaya baslar. Ancak sonuç hiç de iç açıcı değildir; Popper, kitapları anlamada yaşadığı güçlüklerden dolayı, felsefeden soğur. Babası, bu durumda, Spinoza’yı okumasını önerir, ancak Spinoza, Popper üzerinde olumlu bir etki bırakmaz. Hatta bu, Popper’ın ömrü boyunca teolojiden hoşlanmamasına da yol açar. Bu sıralarda, Popper’ın felsefi ilgisini geri getiren isim Kant olmuştur. Popper, Kant’ın “*Kritik*”ini çok karışık bulsa da ondan çok etkilendiğini söyler (Popper, 2006: 17). 1917 yılı, Popper’ın eğitim hayatı açısından da, oldukça önemli bir yıl olmuştur. Hastalığı nedeniyle, iki ay süreyle okuldan uzak kalan Popper, döndüğünde, sınıfının hemen hemen hiç ilerleme kaydetmediğini görür. Gerçekten, ilginç ve ilham verici bir öğretmene sahip, tek ders olan matematikte bile, durum farklı değildir. Bu durum Popper’ın, ortaöğretim kurumlarının, her ne kadar iyi yetiştirmiş ve gayretli öğretmenlere sahip olsalar da zaman kaybından başka bir işe yaramadıkları sonucuna ulaşmasını sağlar. I. Dünya Savaşı sırasında, baş gösteren sosyal ve siyasal sıkıntıların da etkisiyle Popper, okulu bırakma kararı alır. Popper, 1918’de okulu terk eder. Ancak eğitime ara vermez. 1918–1922 yılları arasında Popper, Viyana Üniversitesi’ne kayıtsız olarak devam eder (Popper, 2006: 37-38). Bu dönem, hem sosyal hem siyasal açıdan kargaşanın hakim olduğu, bir dönemdir ve dönemin yükselen eğilimi Marksizm’dir. Popper da 1919 yılı baharında, birkaç arkadaşıyla birlikte komünist partiye üye olur (Popper, 2006: 39). Bunu takip eden süreç ve sonuçları, Popper’ın entelektüel

gelişiminde bir dönüm noktasıdır. Ancak Popper'ın, komünist parti içindeki macerası uzun sürmez. Birkaç ay sonra, çıkan bir çatışmada, birkaç komünist genç öldürülür ve bu olay Popper'ın kendisini ve Marksizm'i, ciddi anlamda sorgulamasına neden olur (Popper, 2006: 39). Bu sorgulama sonucunda, Popper, Marksist ideolojinin dogmatik karakterinin ve entelektüel kibrinin farkına varır ve bir antimarksist olur. Ona göre, eleştirilmeden kabul edilen bir ideoloji, gerçekleşmesi çok da mümkün olmayan bir rüya için, insanların hayatlarını düşünmeden riske atabilecek bir öğretiyi benimsemek korkunç bir şeydir (Popper, 2006: 41). Popper, Marksizm'i reddetmesine rağmen, Marx üzerine okumaları birkaç yıl daha sürer. Bu durum, Popper'ın yöntem anlayışının bir sonucudur. Çünkü ona göre, bir şeyi eleştirebilmek ve reddedilmek için, öncelikle o şey hakkında, bilgi edinmek şarttır. Popper'ı bu anlayışa götüren ve onun bunu uyguladığı ilk kuram da Marx'ın tarih kuramı olmuştur. Popper, Marksizm'i terk ettikten sonra bile sosyalist olarak kaldığını söyler. Marksizm eleştirileri, onda, önemli iki düşüncenin oluşmasına neden olur: Bunlar, özgürlük ve eşitlik arasındaki fark ve "entelektüel alçak gönüllük"tür (Popper, 2006: 44).

1920 yılı kışında evini terk eden Popper, A.Adler'in çocuk kliniklerinde ücretsiz çalışmaya baslar. Bu dönem, Adler'in görüşlerini, eleştirel açıdan ele almasını sağlayacak malzemeyi Popper'a sağlar. Bunun yanında, geçici, günlük işler de yapan Popper, Viyana Üniversitesi'ndeki derslere de devam eder. Bu dönemde, tarih, edebiyat, psikoloji, felsefe, hatta tıp fakültesinden dersler alan Popper, matematik ve teorik fizik dışındaki dersleri bir süre sonra bırakır (Popper, 2006: 49). Bu dersler, 1922'ye kadar devam eder ve bu yıl yeterlilik sınavını geçen Popper, ilkokul öğretmenliği yapabilecek konuma gelir. Ancak, öğretmenlik kadroları dolu olduğundan, görev yapamaz. Popper, bu yıllarda, özellikle sınır koyma problemi, eleştirel düşünce ile dogmatik düşünce arasındaki farklılıklar, konuları üzerinde yoğunlaşır (Popper, 2006: 50-51). 1922-24 yılları arasında, marangozluk yapan Popper, buradaki ustasının "her şeyi bilen" tavrının, kendisine "entelektüel alçakgönüllülük"ün önemini, bir kez daha hatırlattığını ve bu iki yılın, epistemolojik soruları formüle edişinde, önemli bir dönem olduğunu söyler (Popper, 2006: 1-2). Popper, 1925'te ihmal edilmiş çocuklar için çalışmaya baslar. Bu sırada, Viyana Kenti Pedagoji Enstitüsü adıyla yeni bir enstitü açılmıştır ve o da, burada, derslere baslar. Popper, bunun kendisi açısından, bir dönüm noktası olduğunu söyler; eşiyile de burada tanışır ve evlenir (Popper, 2006: 99). Popper için enstitü yılları, ders çalışma, okuma ve yazma yıllarıdır; ancak yazdıkları, henüz yayınlanacak olgunlukta değildir. Aynı zamanda, seminerler de veren Popper, ens-

titü içindeki hocalardan da, pek çok şey öğrenir (Popper, 2006: 100). Bu dönemin, Popper’ın düşünce yapısındaki en bariz etkisi, dilin işleyişi ile eleştirel düşünce arasındaki bağı keşfetmiş olması ve sanata ilişkin görüşlerini seki- lendirmesidir (Popper, 2006: 101). 1925–28 yılları arasında, psikoloji çalışan Popper, “*Düşünme Psikolojisinde Yöntem Sorunu*” adlı teziyle, doktora derecesini bitirirken; aynı zamanda biri müzik tarihi, diğeri felsefe olmak üzere iki uzmanlık sınavına daha girer (Popper, 2006: 107). 1928’te, doktora derecesini alan Popper, 1929’da ortaokullarda matematik ve fizik öğretmenliği yapmaya yetkili hale gelir. Doktoradan sonraki dönem, Popper’ın, tümevarım sorununu derinlemesine ele alıp incelemeye başladığı dönemdir. Ayrıca, bilimsel ilerleme sorununu da bu sırada netleştirir (Popper, 2006: 108). Düşüncelerini, bu şekilde özetleyebileceğimiz Viyana Çevresinin adını, Popper, ilk kez, 1926 ya da 1927’de Viyana Çevresi üyelerinden sosyolog ve iktisatçı Otto Neurath’ın bir gazete makalesinde ve daha sonra da bir sosyal demokrat gençlik grubuna yönelik konuşmada duyar (Popper, 2006: 110). Daha önce, Ernst Mach, Hans Hahn gibi pozitivistlerin kitaplarını okuyan; Carnap ve Wittgenstein üzerinde de çalışmış olan Popper’ın, bu tarihten sonraki entelektüel gelişimi, bu grubun düşünceleri, üzerinden gerçekleşecektir.

Popper, bu tarihten sonra yaptığı, ancak yayınlamadığı kapsamlı çalımsalar sonucunda, pozitivistlerin yanıldıkları noktaları tespit eder. Görüşlerini, ilk olarak profesör Heinrich Gomperz’le paylaşır ve onun aracılığıyla, Viyana Çevresi üyelerinden, tarih profesörü Victor Kraft’la tanışır. Ardından, 1929 veya 1930’da, grubun bir başka üyesi, Herbert Feigl ile tanışır. Feigl, onun entelektüel hayatında, önemli yere sahiptir; özellikle, yazdıklarını yayınlama konusundaki cesaretlendirici tavrı, Popper için çok önemlidir (Popper, 2006: 112-113). Feigl’in de teşvikiyle Popper, pozitivistlere ilişkin eleştirilerinin temelini oluşturan, tümevarım ve sınır koyma problemlerini ele alan ilk eseri, “*Bilgi Kuramının İki Temel Sorusu (The Two Fundemantel Problem of The Theory of Knowledge)*”nu yazmaya baslar. Daha sonra, arkadaşları aracılığıyla, Viyana Çevresi üyelerinden F. Waismann’la tanışır. Bunu müteakip, Schlick’in özel seminerlerine ve grubun özel toplantılarına da katılmaya başlayan Popper, böylece, grubun hemen hemen tüm üyeleri ile yakından tanışma ve eleştirel düşüncelerini, onlara aktarma imkanı bulur (Popper, 2006: 116-117). 1932’de Popper, *Bilgi Kuramının İki Temel Problemi*’ni bitirdiğinde, kitabı ilk okuyanlar H. Feigl, R. Carnap, O. Neurath, M. Schlick, P. Frank, H.Hanh gibi grubun ünlü üyeleri olur; kitap, 1934’te Schlick ve Frank editörlüğünde yayınlanır (Popper, 2006: 117-118). Kitabın, pozitivist yayınlar arasından çıkması, belki de, Popper’ın adının

grup üyeleriyle sıkça anılmasına, hatta bazı çevrelerce, Popper'in Mantıkçı pozitivist zannedilmesine neden olur (Popper, 2006: 121). Popper, Yahudi asıllı bir ailenin çocuğudur; her ne kadar Katolik kilisesine dahil olmuş olsalar da, 1927'de hız kazanan milliyetçi akımlar ve Yahudi karşıtı hareketlerin etkisiyle, Popper, 1935 yılında İngiltere'ye gider. Burada, Bedford College'de seminerler vermeye başlar. Schrödinger ve Russell'la tanışması da bu yıllara rastlar (Popper, 2006: 151-155). 1936 yılında, "Yeni Zelanda Üniversitesi (Cantenbury University)"nden teklif alan Popper, 1937'de Yeni Zelanda'ya yerleşir. Burada, daha çok "sosyal bilimlerde yöntem" konusuna yoğunlaşan Popper, siyasi ortamın da etkisiyle "*Açık Toplum ve Düşmanları I-II (The Open Society and Enemies)*"nı yazmaya başlar (Popper, 2006:159-160). Kitap, 1943'te biter, ancak, bu sırada Popper, Yeni Zelanda'da oldukça sıkıntılı bir dönem yaşamaktadır; ayrıca, kitabın müsveddesini gönderdiği bazı kişilerin, kitapta Platon ve Aristoteles'e hakaret edildiği gerekçesiyle kitabı yayınlanmaya değer bulmayışları, Popper için ağır bir darbe olur (Popper, 2006: 168-169). Ancak, bir yıl kadar sonra Popper, İngiltere'deki bir arkadaşı aracılığıyla, kitabı basacak bir yayıncı bulur ve 1945'te "*Açık Toplum ve Düşmanları*" yayınlanır. Aynı yıl, İngiltere Londra İktisat Okulundan bir teklif alan Popper, Yeni Zelanda'yı terk eder ve 1946'da Londra'ya yerleşir. Bundan sonraki dönem, ölümüne kadar ki dönem, Popper için, yöntem anlayışını kesin sonuca ulaştırdığı ve ard arda eserlerini yayınladığı bir dönem olur. Popper, çeşitli üniversitelerde konuk profesör olarak dersler vermeyi sürdürdü, birçok ödüle layık görüldü ve çalışmalarını daha çok kitaplarının yazımında yoğunlaştırdı. 17 Eylül 1994'te East Croyden'da (Londra) öldü. Popper, 1957'de "*The Poverty of Historicism*"; 1963'te "*Conjectures and Refutations*"; 1972'de "*Objective Knowledge*"; 1976'da "*Unended Quest: An Intellectual Autobiography*"; 1977'de "*The Self and Its Brain*"; 1979'da "*Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie*"; 1982'de "*Realism and the Aim of Science*"; 1983'te "*The Open Universe: Argument for Indeterminism*"; 1984'te "*Quantum Theory and the Schism in Physics*"; 1990'da "*A World Propenties*"; 1994'te "*Alles Leben ist Problemlösen*"i yayınladı.

2. DİYALEKTİĞİN AÇIKLANMASI

Diyalektik, bir kavramın mantıksal iktidar(lar)ını meydana çıkarmak için "maddiliği"ni -deneyimini, nesnesini, uygulamasını ve bağımsız tarihini- açık kılan başka bir tarza gönderme yapar (Bernstein 2004: 43). Aynı zamanda, her şeyden önce, bir tez ya da görüşü, onun mantıksal sonuçlarını incelemek yoluyla çürütme yöntemi anlamına gelir. Yine diyalektik, sofistlik akıl yürütmeyi,

cinsleri türlere göre bölmeyi ya da cinsleri türlerine göre ayırarak mantıksal biçimde analiz etme yöntemini gösterir. Bundan başka diyalektik genel ve soyut fikirleri, tikel örnek ya da hipotezlerden hareket edip bu fikirlere götüren bir akıl yürütme süreciyle araştırma yöntemi olarak ortaya çıkar. Diyalektik daha olumsuz bir anlam içinde, yalnızca olası olan ya da genel olarak kabul edilmiş bulunan öncelleri kullanarak akıl yürütmeyi ya da tartışma yöntemini ifade eder. Bu çerçeve içinde yanılısama mantığının, aklın deneyime aşkın nesnelere konu alırken, deneyimin sınırlarını aştığı zaman düştüğü çelişkilerin gözler önüne serilmesi suretiyle eleştirilmesi anlamına gelir. Ve son olarak diyalektik, düşüncenin ve gerçekliğin bir tezle antitezden, söz konusu iki karşıtın bir sentezine varmak suretiyle gelişmesini gösteren varlık ve düşünce yasası olarak ortaya çıkar (Cevizci, 2005: 509). Diyalektik yöntem bilinçli ve sistematik olarak ilk defa Sokrates ve Platon tarafından kullanıldı. Fakat geçekte o felsefe tarihinin kendisi kadar eskidir (Kojève, 1980: 179).

En genel anlamda ise sosyal bilimlerde diyalektiği gündemine alan Marx ve Engels’in olduğu söylenebilir. Onlar, Hegel’in diyalektik anlayışını somutlaştırarak toplum bilimlerine indirgemişlerdir. Marx, Hegel diyalektiğini kendi sınıf sosyolojisine indirgemiş, tarihte bir sınıf çatışmasına vurgu yaparak, toplumda proletarya-burjuva ayrımı yaparak, sentezin sosyalist toplum olduğunu vurgulamıştır (Marshall, 2005) fakat Lefebvre, Marx düşüncesinin, bugünkü dünyayı bilmeye yetmediğini, ancak dünyayı bilmek için vazgeçilmez ve zorunlu olduğu görüşündedir. Lefebvre’ye göre Marx’ın kapitalizmin, devletin, felsefenin, yabancılaştırmanın sona ereceğine dair düşündükleri devam etmektedir ancak bütün bunlara rağmen, Marx’ın yaptığı analizler ve çıkardığı sonuçlar, on dokuzyüzyılın gerçekliğini ve umutlarını dile getirmektedir. (Lefebvre, 1976: 211-212). Engels’e göre diyalektik ise, “doğanın, insan toplumunun ve düşüncenin genel hareket ve gelişme yasaları biliminden başka bir şey değildir.” (Engels, 1977: 240). Onda diyalektik, metafizik düşünüşün karşısına konan bir düşünüşdür. Metafizik düşünüş aracılığı ile doğa, insan tarihi ve insanın etkinlikleri incelenemez. Çünkü metafizik görüş biçimi, “boyutları, konunun niteliğine göre değişen geniş alanlarda ne denli doğrulanmış ve ne denli zorunlu olursa olsun, her zaman, er ya da geç, ötesinde dar, sınırlı, soyut bir duruma geldiği ve çözülemeyen çelişkiler içinde kendini yitirdiği bir engele çarpar; bunun nedeni, tekil nesnelere karşısında onların bağlantılarını; tekil nesnelere varlıkları karşısında, onların oluş ve yok oluşlarını; hareketsizliklerini unutmaları; ağaçlar, onun ormanı görmesini engeller.” (Engels, 1977: 72)

Engels, doğa ve insan tarihinin “en genel yasaları” olarak diyalektiğin üç temel yasasını ortaya koyar. Bunlar: “niceliğin niteliğe ve niteliğin niceliğe dönüşümü yasası; karşıtların iç içe geçmesi yasası; yadsımanın yadsınması yasası” (Engels, 1996: 74) dır. Engels’in birinci ve üçüncü yasayı tarihe, ikinci yasayı da doğaya nasıl uyguladığını görelim. İlk örnek, “niceliğin niteliğe ve niteliğin niceliğe dönüşümü yasası”na ilişkin olacaktır: “İki Memlûk, üç Fransızdan kesinkes üstündü; 100 Memlûk ile Fransız birbirine denkti; 300 Fransız 300 Memlûk’ten çoğu kez üstündü; 1000 Fransız 1500 Memlûk’ü her zaman yeniyordu.” (Engels, 1977: 223) İkinci örnek, “yadsınmanın yadsınması yasası”na ilişkin olacaktır: “Tüm Hintli-Avrupalı halklar *ortaklaşa* mülkiyet ile başlarlar. Hemen hepsinde, toplumsal evrim içinde, bu mülkiyet kaldırılmış, *yadsınmış*, başka biçimler-özel mülkiyet, feodal mülkiyet, vb.- tarafından değiştirilmişlerdir. Bu yadsımayı yadsıma, ortaklaşa mülkiyeti gelişmenin daha yüksek bir düzeyinde yeniden kurma, bu görev... toplumsal devrimin görevidir. Ya da: İlkçağ felsefesi başlangıçta doğal bir materyalizm idi. İdealizm, tin-selcilik, materyalizmin yadsınması, ilkin ruh ve bedenin karşıtlığı biçimi altında, sonra da ölümsüzlük öğretisinde ve tek tanrıçılıkta, bu doğal materyalizmden çıktı. Hıristiyanlık aracılığı ile, bu tinselcilik tüm dünyaya yayıldı. Yadsınmanın yadsınması... eskinin daha yüksek bir aşamada yeniden üretilmesi olan ve geçmiş karşısında, teorik vargısını bilimsel sosyalizmde bulan modern materyalizmdir.” (1977: 525). Son örneğimiz, “karşıtların iç içe geçmesi yasası”na ilişkin olacaktır: “Soyut özdeşlik de ($a=a$; ve negatif olarak, a aynı zamanda, a' ’ya hem eşit ve hem eşit değil olamaz), aynı şekilde, organik doğaya uygulanamaz. Bitki, hayvan, her hücre yaşamının her anında kendi kendisiyle özdeştir, ama maddeleri özümlemesi ve atması, soluk alması, hücre oluşturması ve hücre ölümü, varolan dolaşım süreci, kısacası, yaşamı oluşturan ve toplam sonuçları, yaşam aşamalarında gözlerimizin önüne serilen-embriyon dönemi yaşamı, gençlik, cinsel olgunlaşma süreci, yaşlanma, ölüm-zaman zaman ortaya çıkan aralıksız birçok moleküler değişimler yoluyla kendi kendisinden farklı hale gelir. Fizyoloji ne kadar gelişirse, bu ardı arkası kesilmeyen sonsuz küçük değişiklikler ve dolayısıyla özdeşlik *içindeki* farklılığın hesaba katılması da o kadar önem kazanır ve organik bir varlığın kendi kendisiyle özdeş, sabit bir şey olarak ele alınması gerektiğini savunan formel özdeşliğin eski soyut görüş açısının modası geçer.” (Engels,1996: 234-235).

Engels’in, diyalektiği, doğada tek tek nesnelere hareketini ve gelişmesini açıkladığı sayısız örnekleri vardır. O, diyalektiği, metafizik düşünüşün karşısına koyarak materyalizm ile birleştirmektedir. Doğa anlayışında diyalektik, düşün-

ceye sahip olan Engels, tarih anlayışında da bu düşünce yöntemini ortaya koymaktadır: “Yeni olgular, bütün geçmiş tarihi yeni bir incelemeden geçmeye zorladılar, ve *bütün* geçmiş tarihin bir sınıflar savaşımı tarihi olduğu, birbirine karşı savaşım durumundaki bu toplumsal sınıfların her zaman üretim ve değişim ilişkilerini, kısacası çağlarındaki *ekonomik* ilişkilerin ürünleri oldukları; buna göre, toplumun ekonomik yapısının, her kez son çözümlemede, hukuksal ve siyasal kurumların tüm üstyapısını olduğu gibi, her tarihsel dönemin dinsel, felsefi, ve öbür fikirlerini de açıklamayı sağlayan gerçek temeli oluşturduğu görüldü. Böylece idealizm, son sığınağından, tarih anlayışından kovulmuş; tarihin materyalist bir anlayışı ortaya çıkmış ve şimdiye değin yapıldığı gibi, insanların varlığını bilinçleri aracılığıyla açıklama yerine, insanların bilincini varlıkları aracılığıyla açıklamak için yol bulunmuş oluyordu.” (Engels, 1977: 78) Marx, diyalektik anlayışında, Engels’in yaptığı gibi, doğada olup biten bütün süreçleri açıklama girişiminde bulunmamaktadır. Engels’te diyalektik, aynı zamanda, doğa bilim için bir düşünme biçimi ve onu açıklayan bir yöntemdir. Marx’ın diyalektik anlayışını anlamak için temel kavramı olan yabancılaşmaya ve yabancılaşma ile olan ilgisinde değerlendirdiği üretim ilişkilerine, özel mülkiyete ve iş bölümüne bakmak gerekir. Marx, ekonomik ilişkilerle ilgilenmiştir. Bu ilişkileri çağında “kapitalist üretim tarzı”nın en gelişmiş olduğu ülke olan İngiltere’de yaşanan olgulara bakarak yapmıştır. Ekonomik ilişkilerin toplumsal değişmeyi nasıl belirlediği ile ilgili olarak iş bölümünün ortaya çıkardığı birbirlerinden farklı toplumsal yapıları belirlemiştir. Marx’ın diyalektik anlayışı, bir “toplumsal değişme” görüşüdür. Marx’ta diyalektik, Engels’ten farklı olarak çözümlemelerinde kullandığı bir görüş değil, çözümlemeleri neticesinde ortaya koyduğu bir görüştür (Kuçuradi, 1997: 128, aktaran Erdem, 2005: 30-31; Marshall, 2005).

3. POPPER’DA DİYALEKTİK

Karl Popper, Descartes’in şu sözüyle başlar izahatına: “Ne denli anlamsız ya da inanılmaz olursa olsun, düşünülebilecek hiçbir şey yoktur ki, şu ya da bu filozofumuzca savunulmamış olsun”. Bu özdeyiş Popper’e göre genelleştirilebilir. Çünkü bu söz, yalnız filozoflar ve felsefe için değil, bütün insan ve düşünce girişimleri, bilim, teknik, sanayi ve politika için de doğrudur. Ona göre, insan düşüncesinin karşılaştığı herhangi bir problem için akla gelebilen her çözümü denemeye neden eğilimi gösterdiğini açıklamak istersek, oldukça genel bir düzenlilik çeşidine başvurabiliriz. Bu çözüme ulaşmada kullanılan yöntem hep aynıdır: Deneme ve yanılma yöntemi. Popper, temel olarak, yaşayan varlıklar

tarafından çevreye uyma süresince kullanılan yöntemin de bu olduğunu söyler. Ona göre bu yöntemin başarısı, denemelerin sayısı ve çeşidine bağlıdır, ne kadar çok denersek, çabalarımızdan birinin başarılı olması o kadar olanaklıdır.

Popper, insanların bir sorun karşısında ya bir kuram ileri sürüp bu kurama bağlı kalarak ya da ileri sürülmüş böyle bir kuramın güçsüzlüğünü görünce onunla savaşarak tepki gösterdiklerini⁴ ifade eder. Ona göre deneme ve yanılma yöntemiyle açıklanan bu yöntem savaşı, insan düşüncesindeki temel problemin belirgin olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu ideoloji savaşının olmadığı durumlarda ise dogmacılık su üzerine çıkmaktadır. O, deneme ve yanılma yönteminin daha bilinçli olarak geliştirildiği takdirde “bilimsel yöntemin” özelliklerini kazanacağını söyler ve bu durumu şöyle betimler: “Bilgin, belli bir sorunla karşılaşınca yaklaşık olarak bir çift çözüm, bir kuram ortaya atar. Bilim bu teoriyi benimsese bile geçici olarak benimser. Bilginlerin ortadaki kuramı eleştirmek ve denemek için hiçbir şey esirgememeleri, bilimsel yöntemin en açık niteliğidir. Eleştirme ve deneme el ele gider; çürütülebilir noktaların ortaya çıkarılması için kuram pek çok yönden eleştirilir. Kuramın denenmesi bu zedelenebilecek noktaların mümkün olan en ağır incelemelere açıklanmasıyla ilerler. Bu, tabiatıyla yine deneme ve yanılma yönteminin bir çeşididir. Kuramlar geçici olarak ortaya konur ve denenir. Deneme sonucu kuramın yanlış olduğunu gösterirse, bu kuram atılır. Deneme ve yanılma yöntemi esas itibarıyla bir eleme⁵ (elimination) yöntemidir. Başarısı başlıca üç şarta bağlıdır: Yetecek kadar çok sayıda kuramın sunulması, sunulan kuramların yeteri kadar çeşitli olması ve yetecek ağırlıkta denemelerin yapılması. Bu yolla, şanslıysak, en uygun kuramın yaşamasını ve daha az uygun olanların ayıklanmasını sağla-

⁴ Popper, bu ifadesinde şu dipnotu belirtir: “Bir kurama mümkün olabilecek en uzun süre bağlı kalmak gibi dogmatik bir tutum, oldukça önemlidir. Bunsuz bir kuramın içinde ne olduğunu hiçbir zaman bulamaz –kuvetini anlayacak gerçek bir fırsat çıkmadan kuramı bırakırdı; sonuç olarak hiçbir kuram, evrene düzen getirmek, bizi gelecek olaylara hazırlamak ve dikkatimizi, yoksa hiç göremeyeceğimiz olaylara çevirmek görevlerini yapamazdı (Popper 1990; 104-105)”.

⁵ Popper’a göre, gerek yanlış kuramları çürüterek, gerek bir kuramın nerede aksadığını bularak sorunları zenginleştirmek mümkündür ve eleştirel akılcılık rasyonel bir tutum olarak yanılığardan ders çıkarmaya istekli olmaya yanılığarı aramaya götürür. Böyle kuramların eleştirel olarak incelenmesi, hem bu kuramların hem de kuramlara karşı eleştiri dürtüsü olmaksızın daha önce düşünülemez türden deney ve gözlemlere götürür. Böylece bilim varsayımlar ve reddetmeler yoluyla eski problemlerden yeni problemlere ilerler ve hatalar elenerek yeni bir sorunla karşılaşır. Rasyonel eleştirici tutum bir kuramların doğru olduğu iddiasının eleştirisidir. Kuramları doğrulamak yerine onları akılcı bir şekilde eleştirerek, eleştirilere karşı fazla direnenleri ve büyük açıklayıcı gücü olanları geçici olarak kabul etmek gerekir. Ancak bu kuramlar her şeyi açıklama iddiasında bulunmamalıdır. Böyle bir iddiada bulunan kuramlar ancak “*sözde-bilimsel(sel) kuramlar*” olabilirler. Akılcı tutum “*ben yanılmış olabilirim ve sen haklı olabilirsin ve ortak çaba sonucunda belki doğruluğa biraz daha yaklaşabiliriz*” diyebilen tutumdur (Popper, 1994: 208-210).

yabiliriz” (Popper 1990; 104). Popper’ın kuramlara yaklaşımı, bilimsel bilginin gelişimine ilişkin üç aşamalı şemayla yakından ilişkilidir. Popper’ın; P1 (Problem) → TT (Tentative Theory: Geçicilik Teorisi) → EE (Error Elimination: Hata Eliminasyonu) → P2 (Problem) ile formüle ettiği bu süreç, diyalektikte olduğu gibi tekrar eden bir süreçtir; kuramlar ve bunların eleştirel denemeleri yeni sorunların, yani P2’inin de kaynağıdır (Popper, 2006: 188). Bu şemaya göre, bilim, sorunla başlar, sorunla biter. Ancak her bilimsel sorun, aynı zamanda kuramsal bir bağlam içinde ortaya çıkar. Bundan dolayı bahsettiğimiz üç aşamalı şema, her hangi bir unsurdan, mesela TT1’de başlatılıp TT2 ile bitirilebilir yahut EE1 ile başlatılıp EE2 ile bitirilebilir. Ancak süreç, genellikle, pratik bir sorundan hareketle başlar. Bu durumda, “sorun mu önce gelir, yoksa kuram mı?” sorusunu cevaplamak oldukça zor olacaktır. Ancak göz önünde bulundurulması gereken bir şey vardır; o da pratik sorunların, bir şeyler yanlış gittiği için, organizma beklenmedik bir durumla karşılaştığı için doğduğudur. Oysa organizma, daha önce içinde bulunduğu çevreyle uyum içindedir. Organizmanın bu uyumu, kuramın bilinç öncesi haline tekabül eder. Sorun kabul edilen durum da bu olaya nispetle ortaya çıktığı için, her sorun kuram yüküdür. Bu durumda, ilk kuramlar – yani sorunların ilk kesin olmayan sonuçları- ve de ilk sorunlar, birlikte doğmuş olur (Popper, 2006: 189-190). Kısacası kuramlar, problem çözerken oluşur ve bu yönleriyle insan zihninin ürünüdür (Popper, 2005: 175).

Popper’e göre diyalektik (modern anlamıyla), bir şeyin, diyalektik üçleme [sav (thesis), karşı sav (antithesis) ve bireşim (synthesis)] denilen bir yolla gelişmesidir. İlk bir düşünce yahut kuram vardır, buna “sav” denir. Böyle bir sav çoğu kere karşıcılık doğurur, karşı düşünce veya hareket ise “karşı sav” olarak adlandırılır, birinciye yani sav’a karşı yönelmiştir. Sav ve karşı sav arasındaki çatışma bir çözüme varıncaya kadar sürer, bu çözüm bir anlamda, her birinin değerini tanıyarak ve ikisinin de doğru yanlarını koruyup sınırlılıklarından kaçınarak savın da, karşı savın da ötesine gider. Böylece üçüncü bir adım olan “bireşim” meydana gelir. Bir kere erişilince bireşim kendisi de yeni bir diyalektik üçleme için ilk adım olabilir. Çünkü bu duruma karşıtlık yeniden ortaya çıkacaktır, bu şekilde diyalektik durum adım adım ilerler. Popper, diyalektikğin anlamının, genel deneme ve yanılma yönteminden ayrılabilceği başka bir noktayı da kapsadığını belirtir, çünkü deneme ve yanılma yöntemi elverişsiz bir görüşün çürütüleceğini ya da atılacağını söylemekle yetinir. Diyalektikçi ise daha fazla söylenecek şeylerin olduğunda diretir, Popper’e göre. Göz önüne alınan görüş veya kuram her ne kadar çürütülebilirse de yüksek bir olasılıkla

içinde saklanmaya değer bir öge vardır; çünkü böyle olmazsa pek ortaya konmaz ve önem verilmezdi. Bunları belirten Popper, düşünce tarihinin bu tür bir diyalektik yoldan açıklanmasının bazen oldukça tatmin edici olabileceğini, aynı zamanda deneme ve yanılma terimleriyle yapılan açılmaya bir takım değerli ayrıntılar katabileceği kabul edilmelidir, der ve örnek olarak fiziğin gelişmesini ele alır. Popper'e göre bu alanda diyalektik şemaya uygun birçok durum bulunabilir, mesela ışığın cisimcik kuramı bu duruma bir örnek olarak verilebilir. Işığın cisimcik kuramı, ilkin dalga kuramı tarafından yeri alındıktan sonra, her ikisinin de yerine geçen yeni kuramda "saklanmış olarak" kalmıştır. Bu açıklamadan sonra Popper, şunları ifade eder: "Daha kesinlikle, yenilerin nitelenebileceğini söyleyebiliriz; yani, yüksek derece de doğruluk aramıyorsak, bunlar doğruya çok yakın göründüklerinden uygulanabilirler, hatta bazı sınırlı uygulama alanlarında mükemmelen doğru formüller olarak ele alınmaları bile mümkündür" (Popper 1990; 106).

Ona göre, diyalektik görüşten yana, bütün bunlar söylenebilir ama daha çoğunu da kabullenmeye dikkat etmeliyiz. Çünkü diyalektikçiler tarafından kullanılan ve maalesef gereğinden çok ciddiye alınan bir takım benzetmeler vardır. Bir örnek, savın kendi karşı savını doğurduğunu söyleyen diyalektik deyiştir. Gerçekte ise karşı sav, bizim eleştirici tutumumuzu doğurur, Popper'e göre. Böle bir tavrın takınılmadığı yerlerde hiçbir karşı sav doğmaz. Bunun gibi bileşeni ortaya çıkarmanın da, savla karşı sav arasındaki "çatışma" olmadığını düşünmeye dikkat etmeliyiz. O, çatışmanın zihinler arasında olduğunu, bu zihinlerin ortaya yeni düşünceler koymasına gerektiğini ve insan düşünce tarihinde sonuçsuz kalan faydacı birçok çatışma olduğunu vurgular. Popper, diyalektikçilerin, çelişkilerin düşünce tarihinde en büyük önemi taşıdığını doğru olarak gördüklerini belirtir. Çelişki de eleştirme kadar önemlidir, çünkü eleştirmek, her zaman bir takım çelişkileri belirtmekten ibarettir ona göre; bu çelişkiler ya eleştirilen kuramın için ya bir kuramla haklı bir nedenle tuttuğumuz başka bir kuram arasında ya da kuramla bazı olgular arasında olur ve eleştirme, ya böyle birkaç çelişkiyi göstermek ya da düpedüz kurama karşı durmaktan başka bir şey yapmaz. Fakat eleştirme, çok önemli bir anlamda, herhangi bir gelişmenin başlıca yürütücü gücüdür. Çelişkiler olmaksızın, eleştirme olmaksızın kuramlarımızı değiştirmek için makul bir neden bulunmaz, fikri gelişme de olmazdı.

Popper, diyalektikçilerin, çelişkilerin verimli ya da bereketli yahut gelişme doğurucu olduğunu ifade ettiklerini belirtir. Popper'de bunu kabul eder ve şunları vurgular; "bu doğruluk, çelişkilere katlanmamakta, içinde çelişki olan bir kuramı mutlak değiştirmekte ısrar edersek, başka bir deyimle, hiçbir çelişki

kabul etmemeye kararlı olduğumuz takdirde söz konusudur: Eleştirmenin, bizi, kuramlarımızı değiştirmeye ve dolayısıyla gelişmeye zorlaması, yalnızca bu azmimizden ötürüdür” (Popper 1990; 109). Popper’e göre eğer bu tutumu değiştirir ve çelişkilere katlanmaya karar verirsek çelişkiler her çeşit verimliliklerini zorunlu olarak bir anda yitirirler, fikri gelişmeyi doğrucu olmaktan çıkarılırlar. Çünkü, biz çelişkilere katlanmaya hazırlanmışsak, kuramlarımızdaki çelişkilerin ortaya konması artık bizi onları değiştirmeye zorlamaz. Başka bir deyişle eleştiri, gücünü kaybeder. Bu yüzden Popper, diyalektikçinin bu iki olgudan birini seçmek zorunda kalacağını belirtir. Ya verimliliklerden ötürü çelişkilerle ilgilenir; bu takdirde onların yanlışlığını göstermek zorundadır ya da onları kabule hazır olur; bu takdirde de çelişkiler kısırlaşır, rasyonel eleştirme ve fikri geliştirme imkânsız hale gelir. Böylece Popper’e göre diyalektik gelişmeyi iten biricik kuvvet, savla karşı sav arasındaki çelişmeyi kabul etmemek ve ona katlanmamaktaki direncimizdir. Gelişmeyi teşvik eden şey, ne bu iki düşüncenin gizli bir kuvvet ne de aralarındaki gizli bir gerilimdir; yalnızca çelişmeleri kabul etmemek yolundaki kararımız ve azmimiz, bizi, bunlardan kaçınmamızı sağlayacak yeni bir görüş aramaya zorlar. Popper, bu azmin tamamen meşru olduğunu, çünkü çelişkiler kabul edilirse her çeşit bilimsel uğraşları bırakmanın zorunlu olacağını ve bunun da bilimin tümünden yıkılacak demek olduğunu vurgular. Ve ona göre bu durum, “çelişkili iki önerme kabul edilirse, herhangi bir önermeyi kabul etmenin zorunlu hale gelmesi” ile tanımlanır (Popper 1990; 109). Çünkü çelişkili birkaç önermeden ne olursa olsun herhangi bir önerme doğru olarak çıkarılabılır.

Özetle: Popper’e göre diyalektiğin ne olduğu şöyle açıklanabilir: Diyalektik üçleme kuramı, belli gelişmelerin yahut tarih süreçlerinin belli tip yoldan geldiğini savunur. Yani ampirik⁶ olarak betimleme yapan bir kuramdır. Örneğin, “çoğu canlı organizmaların gelişmelerinin bir devresinde büyüklüklerinin arttığını, sonra aynı kaldığını ve en sonunda da ölene kadar azaldığını söyleyen” kuram ya da “görüşlerin önce dogmatik olarak sonra şüphecilikle ve ancak ondan sonra üçüncü evrede bilimsel, yani eleştirmeci bir anlayış tutulduğunu öneren kuram” çeşidindedir. (Popper 1990; 116). Popper’ın epistemolojisi onun tümevarımsal çıkarım geçerliliği hakkındaki derin şüphesine bağlıdır. Bu şüphecilik bilginin tümevarımsal olmayan açıklamasını kurma girişiminin al-

⁶ Ampirik: Duyusal deneyim, gözlem ya da deneyle yakın bir ilişkiyi içermektedir. Bu terim bazen soyut ya da kuramsal olanla, bazen dogmatik şeylerle, bazen de bilimsel olanla karşı karşıya konur. Bir onaylama terimi olarak, örneğin, ampirizm açısından bakıldığında, kitabi skolastizmin veya temelci spekülasyonların karşısında pratik geçerlilik taşımayı veya test edilebilirliği içermektedir (Marshall 2005; 20).

tında yatan eleştirel görüşlerdir. (Dancy and others, 2010; 597). Bütün bunlardan, diyalektik teriminin kullanılırken dikkatli olmak gerektiği açıkça anlaşılabilir. İstisnalar, üçlemeyle ilerleyen kuramların gelişmesinin karşısında olduğumuz yerlerde yapılmalıdır⁷.

4. HEGEL DİYALEKTİĞİ

Popper, diyalektiği anlaşılır bir şekilde ifade ettikten sonra Hegel diyalektiğinden⁸ de bahseder. Aslında, Hegel'in diyalektiği tikeli tümele feda eder ve pozitif bir diyalektiktir. Çünkü Hegel'de olumsuzlama sonuçta bir olumlama yapmak için araç olarak kullanılır, diyalektiği özdeşlik mantığına bağlı kalır (Becermen: 2010: 49). O, Hegel diyalektiğini anlaşılır bir hale getirmek için felsefe tarihinin bir bölümüne kısaca başvurmanın faydalı olacağı üzerinde durur. Hegel, tarihsel ilerlemeyi belli zorunlulukların bileşkesi olarak görmekle birlik-

⁷ Aslında burada vurgulanmak istenen şudur: Marx gibi, Popper da bilimsel yöntemin, toplumu konu alan araştırmalara uygulanabileceğini düşünür. Bununla birlikte, onun yöntemi ve bilim anlayışı, Marx'ın savunuculuğunu yaptığı bilim ve yöntem anlayışından farklılık gösterir. Tarihsel araştırmayla bilimsel sosyalizmi özdeşleştiren Marx'tan farklı olarak, Popper'ın gözünde bilim, tarihsel araştırmayla, hatta tümevarımsal süreçlerle bile aynı değildir. Bilim, imgelemin, ilke olarak yanlışlanabilir olması durumunda, 'bilimsel' olan hipotez oluşturma faaliyetini içerir. Oysa, Marx'ın, tarihsel değişimle ilgili değişmez diyalektik yasaların keşfine dayanan iddiaları, yanlışlanabilir olmadıkları için, bilimsel değildir. Ve Karl Popper, bu bağlamda, bilimin kesin olmadığını ve olamayacağını, yeni veriler ışığında sürekli olarak revizyona tabi olduğunu belirtir. Bu durumda sabit yasalara bağlı olmayan bir diyalektiğin olduğunu ifade eder. Marx'ın vurguladığı değişmez toplumsal olgular (sınıf çatışması) diyalektiği sabit kılıp, bir sonuca odaklarken, Popper, sabit bir olguya değil aslında yanlışlanabilir bir olguya ulaşabileceğini hesaba katar ve diyalektiğin bu süreç içinde sürekli bir yenilenme yaşayacağına vurgu yapar. Ayrıca, Popper'a göre Karl Marx'ın ikinci yanlış, bilimin toplumun bütününe uygulanabileceğini, bütün bir sistemle ilgili olan yasalar bulunduğunu düşünmesinden oluşur. Popper, buna holistik görüş ya da ütopyik bir toplumsal planlama adını verir. Ona göre, kaçınılmaz ve zorunlu olup, toplumun bütününe uygulanan tarihsel yasalara duyulan inanç, toplumun bütününe belirli bir plana göre yeniden biçimlendirilmesi ya da yapılandırılması gerektiği görüşüne götürür. Bütünü göz önüne aldığında, insan faktörünü zorunlu olarak gözden kaçıran bu yaklaşım, toplumun yeni baştan kurulması ve yapılandırılmasının mümkün ve zorunlu olduğuna önceden karar verir ve toplumun varolan yapısını kökten bir biçimde değiştirir. Karl Popper'a göre, Marx'ın ikinci yanlış da bundan, yani onun bilimin deneme ve yanılma yöntemine dayandığını bir türlü görememesinden kaynaklanmaktadır. O, bunun tam tersine, özel problemler için özel yaklaşımların söz konusu olduğunu belirtir, kurumların kötü yönetici tehlikesini en aza indirgeyecek şekilde düzeltilmesi ve geliştirilmesini ister

⁸ Buna göre, düşünce diyalektik olarak ilerlediğinde, en basit, en soyut ve içerik bakımından en boş olan kavramlardan daha kompleks, daha somut ve daha zengin kavramlara doğru ilerler. Hegel'in diyalektik yöntem adını verdiği bu yöntemle göre, biz işe soyut ve tümel bir kavramla başlarız (tez); bu kavram bir çelişkiye yol açar (antitez); birbirlerine çelişik olan bu iki fikir, ilk iki kavramın birliğini ifade eden üçüncü bir kavramda uzlaşır (sentez). Yeni kavram da yeni bir takım problem ve çelişiklere yol açar, öyle ki bunlarında başka kavramlarda çözümlenmesi gerekir. Diyalektik süreç, bundan dolayı kendisinde tüm karşıtlıkların hem barındığı hem de çözüldüğü, nihai ve en yüksek kavrama ulaşılincaya kadar sürer (Cevizci 2005; 477-478).

te bu süreçte öznenin aktif rolüne sınırlı bir yer tanıyor, ayrıca bilim ve felsefenin tarihsel ilerlemedeki rolünü daha çok ahlaki (toplumsal ahlak) çerçevede ele alıyordu. Bu konudaki tek istisna, hem pozitivist sosyolojinin kurucusu hem de ütopyik sosyalistlerin önde gelen temsilcilerinden biri olan Saint-Simon’dur. Tarihsel zorunluluktan söz etmekle yetinmeyen, ayrıca tarihsel yasalarla toplumsal sınıflar arasındaki bağa da işaret eden Saint-Simon’un görüşleri, Marx’ın felsefesinin önemli kuramsal kaynaklarından biri olmuştur (Öngen, 2002, s: 14). Hegel diyalektiği bilincin eylem formu olarak, yani içinde günlük hayata dair tecrübelerimizin felsefi bir bilgiye dönüştüğü bir süreç olarak anlar. Bu süreç, öznel tinden başlayıp, oradan nesnel tine ve son olarak ta mutlak tine giden bir süreçtir. Bu süreç bireysel özgürlükle doğa, toplum ve tarih arasındaki çatışmalarla ortaya çıkan bir süreçtir. Diyalektik Hegel’de tinin kendini tanımasının yoludur. Bu anlamda diyalektik hem öz ile görünüm arasındaki farkı, hem de öz ile gerçekliğin sürekli bir gelişim süreci içinde bulunduğu gerçeğini içinde barındırır. Bu hareket zıtlıklar ve çelişikliklerle ilerleyen bir harekettir. Gerçeklik çelişikseldir ve her olumlu tez, karısında olumsuzunu yani antitezini ortaya koyar. Bu karşı olma, olumsuzlamanın olumsuzlanmasıyla ortaya çıkan yeni bir nitelik ve çözülme bulur ki bu da sentezin kendisidir. Hegel’e göre bu süreç insanlığın özgürlüğe açılan en yüksek gelişim aşamasıdır. Bu süreç aynı zamanda insanların gerçek varlıklarının farkına vardıkları evren tininin tarihsel gelişim sürecini de açıklayan bir süreçtir. Burada bireysel tin ile tarihsel kurumlarda nesnellemi evren tininin bir birlikteliği söz konusudur. Hegel bu diyalektik süreci toplumsal gelişime de uygular. Birey her zaman ilk olarak kendi ihtiyaçlarını gidermek amacındadır. Genel in iyiliği ve refahı her zaman ikinci plana itilir. Hukuk bunun için vardır ve hukukun amacı bireysel isteklerin öznelliğini vurgulamak ve öznel istekler ile toplum düzeni arasındaki çelişkilere dikkat çekmektir. Tin ilk olarak kendisini ailede, sonra toplumda ve son olarak ta devlette nesnelleştirir. Devlet aynı zaman da bağımsız bireylerin kendi iradeleriyle kurmuş oldukları ve nesnel tinin kendisini en iyi gösterdiği bir alandır (Topakkaya: 2008: 386-387).

Hegel’e göre insan, bilgide kendisinin dışında olan, kendisinin yaratmadığı ve insandan bağımsız olan bir dünyayı tecrübe etmektedir. Bu doğal dünya bütünüyle zihnin eseridir fakat biz insanların zihinlerinin eseri değildir; bizim nesnelere bizim zihinlerimiz tarafından yaratılmamıştır. Bilginin nesnelere ve dolayısıyla bütün bir evren mutlak bir öznenin, mutlak bir Zihin, Akıl ya da Tin’in ürünüdür. Diyalektik ise Tin’in gelişmesi ve özgürleşmesini ifade etmektedir. Diyalektik, hem düşünmenin hem de bütün varlığın gelişme biçimidir. Düşünme de varlık da hep karşıtların içinden geçerek, karşıtları uzlaştırarak gelişir. Felsefenin görevi şeylerin doğasını anlamak, şeylerin doğasının, varoluşunun, özünün ve amacının ne olduğunu bildirmek ise eğer, felsefenin yöntemi bu amaca uygun bir yöntem olmak durumundadır. Yöntem, evrendeki

rasyonel süreci yeniden yaratıp ifade etmelidir. Bu amaca ise, Hegel'e göre, gizemli bir biçimde, dahinin sezgileriyle veya daha özel bir yolla ulaşamaz. Hegel felsefenin, Kant'ın da belirtmiş olduğu gibi, kavramsal bilgi olduğunu öne sürer. Fakat biz gerçekliği soyut kavramlarla tüketemeyiz; zira gerçeklik, soyut kavramların gereği gibi yansıtamayacağı, hareket halindeki dinamik bir süreçtir. Çünkü gerçeklik olumsuzlamalarla, çelişkilerle ve karşıtlıklarla doludur. Bir şeyi gerçekte olduğu şekliyle anlatabilmek için, Hegel'e göre, onun hakkındaki tüm doğruları ifade etmemiz, onun tüm çelişkilerini belirtmemiz ve bu çelişkilerin nasıl uzlaştırıldığını göstermemiz gerekir. Bu ise, diyalektik yöntemle olur. Buna göre, düşünce diyalektik olarak ilerlediğinde, en basit, en soyut ve içerik bakımından en boş olan kavramlardan daha kompleks, daha somut ve daha zengin kavramlara doğru ilerler. Hegel'in diyalektik yöntem adını verdiği bu yöntemle göre, biz işe soyut ve tümel bir kavramla başlarız (tez); bu kavram bir çelişkiye yol açar (antitez); birbirlerine çelişik olan bu iki fikir, ilk iki kavramın bir birliğini ifade eden üçüncü bir kavramda uzlaştırılır (sentez). Yeni kavram da yeni birtakım problem ve çelişkilere yol açar, öyle ki bunların da başka kavramlarda çözümlenmesi gerekir. Diyalektik süreç, bundan dolayı kendisinde tüm karşıtlıkların hem barındığı ve hem de çözüldüğü, nihai ve en yüksek kavrama ulaşılincaya kadar sürer. Bununla birlikte, tek bir kavram, en yüksek kavram bile olsa, bütün bir gerçekliği göstermez. Tüm kavramlar yalnızca kısmi doğrulardır. Bilgi bütün bir kavramlar sisteminden meydana gelir. Doğruluk ve bilgi, tıpkı rasyonel gerçekliğin kendisi gibi, canlı bir mantıksal süreçtir. Buna göre, bir düşünce zorunlu olarak başka bir düşünceden çıkar; bir düşünce, başka bir düşünce meydana getirmek üzere kendisiyle birleşeceği düşüncede, bir çelişkiye yol açar. Diyalektik hareket düşüncenin mantıksal olarak kendi kendisini açmasıdır. Hegel'e göre, filozofun yapması gereken şey, düşüncenin tanımlanan şekilde kendi mantıksal akışını izlemesine izin vermektir. Bu süreç tam olarak ve gereği gibi gerçekleştirildiğinde, dünyadaki süreçle bir ve aynı olan bir süreçtir. Hegel'e göre, Mutlak'ın, Geist'in diyalektik hareketinin birinci adımında O, kendisindedir. Burada Geist, henüz bir imkanlar ülkesidir. O, kuvve halinde olan gücünün henüz gerçekleştirilmemiştir (Tez). Bununla birlikte, onun kendisini bilmesi, tanıması için, Geist'in kendisine bir gerçeklik kazandırması gerekir. Geist, Mutlak Zihin bu amaçla kendisini ilk olarak doğada gerçekleştirir (Antitez). Doğa, dünya dediğimiz şey, Hegel'e göre, karşıtlaşmış, farklılaşmış hale gelen mutlak varlıktır. Soyut ve farklılaşmamış halde bulunan İde'nin tek tek varlıklar haline gelerek kendi dışında bir varlık haline dönüşmesidir. O, şimdi kendisinden başka bir şey olmuş, özüne aykırı düşmüştür. Geist, Mutlak Zihin doğada kendisine yabancılaşmış, kendi özü ile çelişik bir duruma düşmüştür. Bu çelişki, diyalektik sürecin üçüncü basamağında, kültür dünyasında ortadan kalkar (Sentez). Bununla da, Geist yeniden kendini bulur, kendine döner, ancak o, bu kez bilincine tam olarak varmış, özgürlüğe kavuşmuş durum-

dadır. Çünkü Geist'in yasası, doğal dünyada zorunluluk, buna karşın kültür dünyasında özgürlüktür⁹.

Aslında Hegel için yukarıda ifade ettiklerimizin nihai gelişim noktası ise Germen Alemidir. Bu Aleme kadar tin kendi içinde en uç mutlak olumsuzluğa itilmiş durumdadır. Tin kendi kendini kaybetmişlikten kurtulmak için kendiliğinde ve kendisi-için bir dönüm noktası oluşturacak şekilde bir çıkış hareketinde bulunur. Böylece kendi iç hayatının sonsuz olumluluğunu, yani Tanrı'nın mahiyetiyle insanın mahiyetinin birliği prensibini, nesnel gerçeklikle özgürlüğün ittifakını (kendilik bilinci ve öznellik içinde tezahür eden bir uzlaşma olarak) kavrar (Hazar, 2009: 232). Tarihin diyalektiği boyunca Hegel'e göre, Tin giderek daha rasyonel ve ben bilincine sahip hale gelir. Diyalektik Hegel felsefesinin motorudur. Tin'in, bilincin, düşüncenin ve varlığın bir bütünlük içerisinde; özgürlüğe, sonsuzluğa ve mutlak olana ulaşması diyalektik yöntem ile gerçekleşir. Hegelci diyalektik, felsefi bir araştırma yöntemi değil ama Varlığın yapısının bu yapıya en uygun betimlemesi ve de varlığın gerçekleşmesinin kendini göstermesinin bir betimlemesidir. Diyalektiğe böyle bir işlev kazandıran; yani düşünce ile varlığın bir ve aynı şey olduğunu ileri sürerek düşüncenin diyalektiği ile varlığın diyalektiği apaçık ve kesin biçimde ilk olarak birbirine bağlayan; onların aynı kökten geldiğini, aynı gerçeğin iki yanı olduğunu söyleyen Hegel'dir. Düşüncenin diyalektiği ile ifade edilmek istenen; düşüncenin mantıksal olarak kendi kendisini aşmasıdır. Hegel'de varlık düşüncesini, diyalektik yoluyla Mutlak Tin'e, yani yabancılaşmanın aşıldığı mutlak düşünceye ulaştırır. Varlığın diyalektiğinde ise varlık, diyalektik yoluyla kendine yabancılaşmış halinden ve kendi dışında ve bir varlık halinden kendi bilincine ulaşmış ve özgürlüğe kavuşmuş varlık haline ulaşır. Hegel diyalektiğinde varlık ve düşünce birliği sağlanmış gibidir. Hegel'in çıkış noktası ide'dir. ide, her şeyin temelinde olan evrensel varlıktır. Hegel felsefesinin amacını da ideyi hakiki biçimi ve genelliği içinde kavramak olduğunu belirtir. İde, Hegel için varolan her şeyin temelidir. İde'nin özelliği ise şudur: İde, bu çokluk, çeşitlilik ve tek-teklilik içinde kaybolup gitmez; düşünen Tin'de (Zihinde), yeniden kendine döner, yeniden kendini bulur. Düşünen ve kendi bilincine dönmüş ide olarak, yeniden özüne uygun hale gelir: kendisi olur (Bumin, 1993; Lefebvre, 2010; Singer, 2003). Bu kendilik bilinci ya da özbilinç Hegel idealizminin en önemli yapıtaşlarından biridir. Özbilincin kendini gerçekleştirmesi, mutlak bilme onun idealizmi ve diyalektik analizinin can alıcı noktasına dönüşür. Hegel mutlak idealizmini diyalektiği kullanarak meşru kılar ve gerektendirir. Her ne kadar o empirik

⁹ Bkz, <http://felsefekulubu.pau.edu.tr/filozoflar/72.html>

alan ile düşünce alanının birliğini metafizik nesnellik aracılığıyla sağlasa da, o düşüncenin diyalektik ve tarihsel doğasının kavrayışını elde ederek bunu yapar (Nectarios G Limnatis , 2008; 266).

Popper'e göre modern felsefe tarihinin büyük sorunlarından biri de Kartezyen veya Akılcı Okul ile Ampirizm arasındaki çekişmedir. Kartezyen görüş, denemeye başvurmaksızın, yalnızca aklımızı kullanarak açıklayıcı bilim kuramları yapabileceğimizi söyler, çünkü akla uygun olan her önerme, olanların doğru betimlemesidir. Bu durum Hegel'in formüleleştirilmesi kullanılarak şöyle özetlenebilir: "Akla uygun olan, gerçek olmalıdır" (Popper 1990; 119). Ampirizm ise bilimsel bir kuramın doğruluk veya yanlışlığı üstüne yargı vermemizin ancak deneyin mümkün kıldığını savunur. Ampirizm'e göre, yalnızca salt uslamlama hiçbir zamana olgusal gerçekliği ortaya koymaz; gözlem ve deney de kullanılmalıdır. Bu iki felsefi geleneği adam akıllı tartışmış kişinin ise Kant olduğunu belirtir, Popper. Kant, kendinden önceki akılcılar ve görgücüler arasındaki çatışmayı irdelemiş ve bu iki karşıt görüşün aslında ampirizmin biraz değiştirilmiş bir çeşidi olduğu sonucuna ulaşmıştır. *Salt Aklın Eleştirisi* eserinde Kant, hem bütün Avrupalı filozofların umutlarına korkunç bir darbe olmuştur Popper'e göre ve özellikle Alman filozofları Kant'ın metafiziğini¹⁰ reddedişini kabullenmek şöyle dursun, sadece spekülasyon üzerine oturtulmuş yeni metafizik sistemleri kurmaya kalkıştılar. Böylece gelişen ve Alman idealist okulu diye adlandırılan okul, Hegel'de en yüksek noktasını buldu.

Popper, Hegel'i anlamak için öncelikle Kant'ı anlamamız gereği üzerinde durur. Popper'e göre Kant'ın düşüncesi aşağı yukarı şöyledir: "Zihin, evreni, daha doğrusu bize görüldüğü şekliyle dış dünyayı kavrayabilir, çünkü bu dış dünya/evren zihinden büsbütün başka değildir, zihne benzer. Bu böyledir, çünkü zihin, bilgi edinme, acunu? kavrama sürecinde, içine duyular yoluyla giren bütün materyali adeta filen sindirir. Bu materyali şekillendirir, kalıplandırır, üstüne kendi iç şekil ya da yasalarını basar. Doğa dediğimiz şey, zihinlerimiz tarafından önceden sindirilmiş, şekillendirilmiş bir evrendir. Böylelikle zihin tarafından sindirildiği için zihin gibi olur" (Popper 1990; 120). Popper, Hegel'in ise Kant'tan daha ileri giderek "zihinlerimiz evreni nasıl kavrayabilir" sorusuna cevap olarak "acun zihindir, çünkü akla uygun olan

¹⁰ Popper'e göre; metafiziğin anlamsızlığının ya da daha genel bir ifadeyle anlamlı/anlamsız ayrımının ortaya konması, hatalıdır ve bu aynı anda hem çok geniş hem de çok dar bir tutumdur: Bilimsel kuramlar da dahil tüm düşünceleri, inançları, iddiaları yadsıması ve anlamsız kılması açısından çok geniş, yalnızca ampirik önermeleri anlamlı kılması açısından da çok dardır.

gerçektir, zira gerçek akılı ile özdeşdir” (Popper 1990; 121) cevabını verdiğini belirtir. Yani Popper’e göre, Hegel’de zihin, acun ile özdeşdir, Hegel’in “Özdeşlik Felsefesi”nin esası da budur.

Konunun girişine buradan başlayan Popper, Hegel’in diyalektiğini anlamak için yine Kant’a dönmek zorunda olduğumuzu söyler. Bir metafizik savı verildiğinde, her zaman onun tam karşı savını kurup savunabiliriz ve savı destekleyen her tanıt başına, karşı savı tutan tam karşıt bir tanıt kolayca kurabiliriz. Her iki tanıt da benzer inandırma gücü taşırlar. Böylece Popper, Kant’ın, akıl mümkün deneyinin ötesi gitmeye çalışırsa, kendine karşı tartışmak durumunda kalacağını ve kendisiyle çelişeceğini ifade ettiğini, vurgular. Devamında ise Hegel’in, Kant’ın akılcılığı çürütmesinin nasıl oldu da üste geldiğini sorar ve şu cevabı verir: “Hegel, çelişkilerin ziyarı yok demiştir” (Popper 1990; 122). Düşünce ve aklın gelişmesinde çelişkiler olabilir Hegel’e göre, bunlar sadece aklın ve onunla birlikte gerçeğin, bir kere saptanıp sabit kalmış olmadığı, tersine geliştiği gerçeğini göz önüne almayan bir kuramın yetersizliklerini gösterirler. Böylelikle Kant, akılcılığı değil metafiziği çürütmüştür, Hegel’e göre. Çünkü Popper, Hegel’in ‘diyalektik’e karşı olan ‘metafizik’ adını verdiği şeyin, ancak evrimi, hareketi ve gelişmeyi göz önüne almayan akılcı bir sistem olduğunu, dolayısıyla bu sistemin, gerçeği değişmez, hareketsiz ve çelişkilerden arık/arınmış şey olarak kabul ettiğini, belirtir. Hegel, özdeşlik felsefesiyle, akıl geliştiği için evrenin de/dış dünyanın da gelişmek zorunda olduğu ve düşünce veya akıl diyalektik olarak geliştiği için, evrenin de diyalektik üçlemelerle gelişmesi gerektiği sonucunu çıkarır.

Böylece Popper’e göre Hegel diyalektiğinde üç öğeyi bulabiliriz (Popper 1990; 124-125):

a) Kant’ın metafizik ve akılcılık diye adlandırdığı şeyi çürütüşünden kaçınmak yönünde girişim. Hegel, bu çürütmeyi ancak kendi dar anlamında metafizik olan sistemler için doğru, fakat aklın gelişmesini göz önüne alan ve bundan ötürü de çelişkilerden korkmayan diyalektik akılcılığa uymaz diye bakmıştır.

b) Aklın gelişmesinin diyalektik terimlerle anlatılması, Hegel felsefesinin, bir hayli inandırma gücü taşımış olan bir unsurudur. Popper, Hegel’in akıl sözünü, bir zihin yeteneği göstermek üzere yalnız öznel anlamda kullanmadığını, aynı zamanda her çeşit kuram, düşünce, fikir ve benzerlerini anlamak için nesnel anlamda kullandığını hatırlarsak, bunun daha iyi anlaşılacağını ifade eder. Felsefenin, usamlamanın en yüksek ifadesi olduğunu savunan Hegel, usamlamanın gelişmesi derken, bundan felsefi düşüncenin gelişmesini anlar, Popper’e göre. Gerçekten diyalektik üçlemenin felsefe kuramlarının incelenmesinden

daha çok başarıyla uygulanabileceği bir yer yoktur; bundan ötürü Hegel'in diyalektik yöntemini en iyi Felsefe Tarihi'nde kullanımına şaşılmalıdır.

c) Popper'e göre, Hegel diyalektiğindeki üçüncü unsur, özdeşlik felsefesine dayanır; eğer akıl ile gerçek özdeş ise ve akıl diyalektik olarak gelişmekteyse, o halde 'gerçek de' diyalektik olarak gelişmek zorundadır. Evren, diyalektik mantığın yasalarıyla yönetiliyor olsa gerekir. Dolayısıyla, acun'da diyalektiğin izin verdiği çelişkilerin aynı vardır. Popper, işte bunun, bize başka bir açıdan, çelişmezlik ilkesinin bırakılması zorunluluğunu gösterdiğini belirtir ve ekler: "Çünkü bu ilke, kendi kendisiyle çelişkili olan hiçbir önermenin ve aralarında çelişki bulunan hiçbir önerme çiftinin doğru olamayacağını, yani gerçeklere uyamayacağını söyler. Başka bir deyişle, bu yasa, doğada hiçbir zaman çelişkiler olamayacağını, yani olaylar acununda olayların hiçbir zaman birbirleriyle çelişmeyeceği anlamına gelir."

Bu açıklamalardan sonra Popper, üç olgunun altını çizer:

1) Kant'ın anti-rasyonalizmine diyalektik muhalefet ve sonuç olarak akılcılığın pekinleştirilmiş dogmacılıkla desteklenerek yeniden ortaya konuşu;

2) "Akıl", "Düşünce yasaları", ve benzeri deneyimlerin muğlaklığından faydalanılarak, diyalektiğin mantığına katılması;

3) Hegel'in panlojizm¹¹ ve özdeşlik felsefesine dayanılarak diyalektiğin "bütün evrene" uygulanması.

5. HEGEL'DEN SONRA DİYALEKTİK

Popper, modern tarihsiciliğin kaynağı olarak gördüğü Hegel'in usta bir mantıkçı olarak, salt metafizik şapkalarından gerçek fiziksel tavşanlar çıkarmak gibi güçlü diyalektik yöntemleri kullandığını belirtmektedir. Bunun ise, o günlerde Alman doğa biliminin gelişmemiş bir evresinde olmasıyla kısmen açıklanabileceğini vurgulamaktadır. Platon'dan farklı olarak Hegel oluşum içinde olan evrendeki eğilimin, bir düşme, bozulma veya idealardan uzaklaşma değil, varlığa çıkış ya da yaratıcı bir evrim halindeki diyalektik bir ilerleme olduğunu söylemektedir. Önce tez, daha sonra anti tez ve bu iki görüşün çatışmasından oluşan sentez sanki iki karşıt savın onları içine alarak aşması şeklinde olmaktadır. Hegel bütün şeyleri kendi içlerinde çelişkili olduklarını öne sürmekle aslında her türlü usavurmanın ve ilerlemenin sona ermesi gerektiğini işaret eder. Çünkü çelişkiler biliminin gelişmesine aracı olduklarına göre o çelişkilerin yalnızca kabul edilebilir ve kaçınılmaz olan şeyler değil, aynı

¹¹ Evrenin, diyalektik mantığın yasalarıyla yönetiliyor olma savı.

zamanda pek istenir şeyler olduklarını da kabul etmektedir. Onlar istenir şeylerse çelişkilerle serbestçe çalışacak her türlü ilerlemenin ortadan kalkması gerekir (Popper, 1994: 43-44).

Hegel’den sonra diyalektik söyleminde Popper, özellikle –Marx ile alakalı iki önemli olgu üzerinde yoğunlaşır. İlki, Marx’ın sosyolojide tarihçi yöntem üstünde durması ile alakalı olan olgudur ve Popper buna tarihçilik demektedir; ikinci olgu ise Marx’ın diyalektiğinin anti-dogmatik eğilimi üzerindeki vurgusudur. Birinci nokta için Popper, şu ifadeyi kullanır: “Hegel’in tarihçi yöntemin mucitlerinden, bir gelişmenin tarihini anlatmakla nedenin açıklandığına inanan okulun kurucularından biri olduğunu hatırlamamız gerekir. Ancak Marx’ın sosyolojisini Hegel’den yalnız yönteminin tarihçi olması görüşünü ve sosyolojinin de tarihin de toplumsal gelişme kuramları olması gerektiği fikrini almakla kalmayıp, aynı zamanda bu gelişmenin diyalektik terimlerle açıklanmasının icap ettiği görüşünü de aldığını belirtmek istiyorum” (Popper 1990; 129-130). Popper, tarihin, Hegel’e göre düşünceler tarihi olduğunu belirtir. Ona göre Marx, idealizmi bırakmış ve Hegel’in tarihi gelişmenin dinamik güçlerinin diyalektik “çelişkiler”, “olumsuzluklar” ve “olumsuzlukların olumsuzlukları” olduğu öğretisini alıkoymuştur. Hegel, diyalektiği, “kendini ne denli sağlam ve istikrarlı sayarsa saysın, önünde hiçbir şeyin duramayacağı evrensel güç olarak tanıtır, Engels de bunun gibi “o halde olumsuzluğun olumsuzluğu nedir? Tabiat, tarih ve düşünce gelişiminin... son derece genel bir kanunu- hayvan, bitki dünyasında, jeolojide, tarihte ve felsefede geçerli bir kanun” ifadesini kullanır (Popper 1990; 130).

Popper, Marx’a göre sosyoloji biliminin ana görevinin, bu diyalektik güçlerin toplumda nasıl işlediğini göstermek ve böylelikle bu işleyişin somut amacını önceden kestirmek ve “modern toplumun ekonomik hareket yasasını” ortaya koymak olduğunu vurgular. Bu diyalektik yasası, olumsuzluğun olumsuzluğu, Marx’ın kapitalizmin yaklaşan sonu hakkındaki önceden kestirmesini temellendirir. Marx, bu durumu şöyle ifade eder: “Kapitalist üretim tarzı ilk olumsuzluktur. Fakat kapitalizm, bir tabiat kanunun amansızlığıyla kendi öz olumsuzluğunu doğurur. Bu, olumsuzluğun olumsuzluğudur” (Popper 1990; 130). Popper’e göre, diyalektiğe dayanan öndeyiler yapılırsa, bunların bir kısmı doğru çıkacak, bir kısmı çıkmayacaktır. Doğru çıkmadığı takdirde, önceden görülmemiş bir durum meydana gelecektir. Fakat diyalektik, bu önceden görülmeyen durumların, önceden kestirilip de nasılsa doğru çıkmayan durumlarda yaptığı gibi, yorumlamaya ve açıklamaya yetecek kadar belirsiz ve lastiklidir.

Popper, diyalektiğin, Marx'ın tarihçi yönteminde oynadığı rolün yanı sıra, Marx'ın anti-dogmatik tavrının da tartışmalı olduğunu belirtir. Ona göre Marx ve Engels, bilimin iyice yerleşmiş, sonul bir bilgi bütünü veya "ölümsüz gerçek" olarak değil, daha çok gelişen ve ilerleyen bir şey olarak yorumlanmaması üzerine kuvvetle ısrar etmişlerdir. Buna karşı Hegel, felsefe gelişirken, kendi sisteminin en son ve en yüksek evre olarak kalacağına ve hiçbir zaman aşılamayacağına inanmıştı. Popper, Marksistlerin de aynı tavrı takındığını ileri sürer, bu yüzden Marx'ın anti-dogmatik tutumunun Ortodoks Marksçılığının ancak kuramında görünüp, uygulamasında görülmediğini; diyalektik de ise Engels'in örneğine uyararak, daha çok kaçınmak amacıyla -Marksist sistemi eleştirmeden korunak için- kullanılır olduğunu, belirtir. Kural olarak Markçılar, eleştiricileri diyalektikten anlamaz veya proletarya bilimini kavramaktan aciz yahut hain diye kötülemişlerdir, Popper'e göre. Böylece diyalektik sayesinde anti-dogmatik tutum kaybolmuş ve Marksizm bundan sonra herhangi bir saldırıyı diyalektik yöntemiyle çecelecek kadar lastikli-pekiştirilmiş bir dogmacılık olarak yerleşmiştir.

Popper, bilimsel gelişmeye dogmacılıktan daha çok hiçbir şeyin zarar veremeyeceğini belirtir. Ona göre, serbest düşünce yarışması olmaksızın bilimsel gelişme olamaz -bu bir zamanlar Marx'la Engels tarafından kuvvetle desteklenen anti-dogmatik tutumunun temelidir; genel olarak, bütün düşünce için özgürlük olmaksızın da bilimsel düşünce serbest bir şekilde yarışamaz. Böylelikle, diyalektiğin yalnız felsefenin gelişmesinde değil, siyaset kuramının gelişmesinde de son derece talihsiz bir rol oynadığını belirtir. Bu ifade, Marx'ın başlangıçta böyle bir kuramı nasıl geliştirdiğini anlamaya çalışmamıza, yukarıda ifade edilen durumu daha iyi anlayabilmemize neden olacaktır. Bu yüzden Popper, şu durumu gözümüzde canlandırmamız gerektiği üzerinde durur; Marx, genç, ileri düşünceli, evrimci hatta devrimci bir adam olarak, Hegel'den, en tanınmış Alman filozofundan etkilenmiştir. Hegel, Prusya gericiliğinin bir temsilcisi olmuştur. Aklı ile gerçeğin özdeşliği ilkesini, varolan güçleri desteklemekte -çünkü varolan akla uygundur- ve mutlak devlet düşüncesini savunmakta kullanmıştı. Ona hayran kalan, fakat çok ayrı bir siyasal yaratılıştaki olan Marx, kendi siyaset görüşlerini üstüne oturtacağı bir felsefe arıyordu. Hegel'in diyalektik felsefesinin kolaylıkla kendi ustasına karşı döndüğünü -yani, diyalektiğin tutuculuğu ve edilgen olmakta çok, devrimci değil, aynı zamanda iyimser de olan bir kurama- her yeni adımın ileriye bir adım olduğu üstünde durarak gelişmeyi öngören bir kurama- olan ihtiyacını da çok iyi karşılamıştı. Popper'e göre o, bu buluşun, Hegel'in bir öğrencisi için, Hegel'in egemen olduğu bir devirde her ne

kadar büyüleyici olabilirse de, bugün Hegelcilikle birlikte bütün önemini kaybetmiş olduğunu ve parlak bir genç öğrencinin, layık olmadığı bir ün kazanmış üstadının spekülasyonlarındaki bir zayıflığı ortaya koyan zekice bir *tour de force* (zorlama-güç turu)’undan daha fazla bir şey sayılmadığı ama bu buluşun “Bilimsel Marksizm” denilen şeyin kuramsal olarak temeli olduğunu ve Marksizm’in izleyebileceği bilimsel gelişmeyi engelleyerek dogmatik bir sistem haline gelmesine yardım ettiğini vurgular. Böylelikle Marksizm, yıllar boyunca karşısındakilere ilk önce kurucuları tarafından kullanılmış olan tanıtımları tekrarlayarak dogmatik tavrını muhafaza etmiştir (Akgün, 2009).

6. SONUÇ YERİNE

Popper’ın Hegel eleştirisi, felsefe tarihinin o dönemki ön kabullerinden bağımsız olarak değerlendirilemez. Bunu göz önünde tutarsak bu eleştirilerin her ne kadar Popper tarafından yapılmış olsa da aslında o dönemin felsefesinin genel karakteristiğiyle de ilgilidir. Popper doğruluk ve gerçeklik problemine epistemolojiden hareketle bir temel ararken, Hegel diğer metafizikçi ya da varlığı tümelliğiyle kavrama çabasında olan diğer sistematik filozoflar gibi bir bütün olarak ontolojiden hareketle bunu yapar. Örnek olarak Hegel’ de diyalektiği ele alırsak onun varlığı tümel olarak kavrayışından bağımsız ele alamayız. O tüm bilinen gerçekliği maddi olsun veya tinsel olsun diyalektik aracılığıyla ede etmeye çalışır. Diyalektik tüm hareketlerin, hayatın ve gelişmelerin temel prensibidir (Luther, 2009: 51). Nihayetinde Hegel’ de diyalektik onun felsefesinin bütünlüğünü sağlayan ve her aşamada onun felsefesinde belirleyici bir rol üstlenen en temel unsurdur.

20. yüzyılın bunalımlı ilk döneminde doğan ve yetişen Popper insanın, insanların oluşturduğu kuramların tek belirleyicisi olması düşüncesinden hareketle temelde bilgi kuramının içinden bilime yaklaşmıştır. Bu açıdan bilimsel yöneme getirdiği tümevarım ve doğrulabilirlik kriterlerini reddederek pozitivizmin karşılaştığı güçlüklerle çare bulduğunu düşünmüştür. Bilgiyi sürekli değişen ve dene-yanılma ile büyüyen bir ürün olarak ele alırken, eleştirel tartışmanın önemini vurgulamış ve eleştirel tartışmayı bilimsel kuramların çelişkilerden kurtulması anlamında ön plana çıkarmıştır. Yanlışlanabilirlik kriterini bilimden metafiziği ayırmak için değil, bilim olma iddiasındaki kuramları yani sözde bilim (sel) kuramları dışarı atmak için kullanmıştır (Akgün, 2009: 75).

Popper’e göre diyalektiğin bütün bu süreç içinde gelişmesi, felsefi sistem kurmada saklı tehlikelere karşı bir uyarma olmalıdır. Bu, bize, felsefenin, herhangi bilimsel bir sistem için temel yapılması ve filozofların savlarında

daha alçakgönüllü olmaları gereğini hatırlatmaktadır. “Felsefeyle uğraşanların yapmalarında fayda bulunabilecek bir iş, bilim yöntemlerini incelemektir” (Popper 1990; 133). Bu ifadelerle Popper, mutlak bir bilimsel anlayışın geliştiremeyeceğini hatta geliştirilmeye çaba harcanmamasını, bilimin farklı metodolojik ilkelerle ilerlemesi gerektiğini ve filozofların da ileri sürdüğü savlarla beraber kabul edilebilir bir alçakgönüllülüğe sahip olmaları gerektiğini vurgular. Popper’in vurguladığı bu durum, hem felsefeyle uğraşan düşünürler, hem sosyolojiyle uğraşan sosyologlar hem de diğer teori/kuram ve onu ispatlamaya çalışma bütün bilimler ve bilimciler için dikkate alınması gereken bir öğretilerdir. Bu durumun da (*alçakgönüllülüğün*), hiçbir bilimci tarafından göz ardı edilmemesinden yana olmak gerekir.

KAYNAKÇA

AKGÜN, S. (2009) “Karl Popper’ın Tarih, Toplum ve Siyaset Felsefesi Üzerine Görüşleri”, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 7. Bahar. web: <http://www.flssdergisi.com/sayi7/59-76.pdf>, (Erişim: 20.04.2010)

BECERMEN, M. (2010) “Adorno’nun Hegel ve Marx’ın Diyalektik Görüşünü Eleştirisi Üzerine Bir İnceleme”, KAYGI Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi, 15/2010, ss, 41-60. Web: http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/277/makaleler/15/arastrmx_277_pp_42-60.pdf (Erişim: 20.06.2011)

BERNSTEIN, J. M. (2004) “Negative Dialectic as Fate: Adorno and Hegel”, *The Cambridge Companion to Adorno*, (Edit.: Gary Gutting), ss. 19-50, New York: Cambridge University Press.

BUMİN, T. (1993) *Hegel’i Okumak*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

CEVİZCİ, A. (2005) *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul; Paradigma Yayınları.

DANCY, J. And others, (2010) *A Companion to Epistemology*, Wiley Blackwell Publication, United Kingdom

DEMİR, Ö. (2007) *Bilim Felsefesi*, İstanbul; Vadi Yayınları.

DURUKAN, E. (2010) “Popper’da Açık Toplum ve Devlet İlişkinin Siyasal Sonuçları”, *SİYASA Siyaset Bilimi ve Hukuk Öğrenci Dergisi*. Web: http://politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/popperda_acik_toplum_ve_devlet_iliskisinin_siyasal_sonuc_lari.pdf, (Erişim: 02.04.2011)

ENGELS, F. (1977), *Anti-Dühring*, (çev) Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları.

- ENGELS, F. (1996), *Doğanın Diyalektiği*, (çev) Arif Gelen, Ankara: Sol Yay.
- ERDEM, H. H. (2005) “Marx Felsefesinin Temel Kavramları ve Tarihsel-Diyalektik Materyalizm”, *Kaygı*, sayı: 4, Bursa, Bahar, ss. 27-41.
- HAZAR, Ç. M. (2009) “Hegel ve Tarih” *G. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı: 28, ss, 221-235.
- KOJEVE. (1980) *Introduction to Reading of Hegel*, ,Translated from the french by James H. Nicolas, Cornell University Press, Newyork
- KUÇURADI, İ. (1997), “Çeşitli Diyalektik Kavramları: Metot ve Görüş”, *Çağın Olayları Arasında*, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- LEFEBVRE, H. (1976), *Marx'ın Sosyolojisi*, (Çev) Selahattin Hilav, İstanbul: Öncü Kitabevi.
- LEFEBVRE, H. (2006) *Diyalektik Materyalizm*, Çev: Barış Yıldırım, Kanat Kitap, İstanbul.
- MAGEE, B. (1990) *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı* (Çev: Mete Tunçay) İstanbul; Remzi Kitabevi.
- MARSHALL, G. (2005) *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev: Osman Akınhay-Derya Kömürcü) Ankara; Bilim ve Sanat Yayınları.
- NECTARİOS G. Limnatis,(2008) *German Idealism and Problem of Knowledge*, Springer Press, Newyork.
- ÖNGEN, T. (2002) Marx ve Sınıf, (içinde) *Praksis*, sayı: 8, Güz, ss, 9-28.
- POPPER, K. (1990) “Diyalektik Nedir?” (içinde) *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, Bryan Magee, (Çev: Mete Tunçay) İstanbul; Remzi Kitabevi.
- POPPER, Karl, (2008), “ *Acık Toplum ve Düşmanları I* ”, Çev. Mete Tunçay, Ankara: Liberte Yayınları.
- POPPER, K. (1994) *Açık Toplum ve Düşmanları II*, Çev: Mete Tunçay- Harun Rızatepe, Remzi Kitapevi, İstanbul, 3. Basım.
- POPPER, K. (1998) *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* (Çev: İlkur Aka-İbrahim Turan) İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- POPPER, K. (2004) *Tarihselciliğin Sefaleti* (Çev: Sabri Orman) İstanbul; İnsan Yayınları.
- POPPER, K. (2005) *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, Çev: İlknur Aka – İbrahim Turan, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- POPPER, K. (2006) *Bitmeyen Arayış: Bir Entelektüelin Yasam Öyküsü*, çev: Mustafa Acar, Plato Yayınları. İstanbul.
- SINGER, P. (2003) *Hegel/Düşüncenin Ustaları*, Çev: Bahar Öcal Düzgören, Altın Kitaplar, İstanbul.
- TIMOTHY C. Luther.(2009) *Hegel's Critique of Modernity*, , Lexington Books,United Kingdom.
- TOPAKKAYA, A. (2008) “Tarihsel Materyalizm Bağlamında Marx'ı Yeniden Okumak”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/3 Spring, ss, 378-395. Web: http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi3/sayi3_pdf/topakkaya_arslan.pdf. Erişim: 15.06.2009.
- YAY, T. (2009), “*Bilim Felsefesi, Karl Popper, Elestiri ve İktisat*”, Erisim: http://yakl.asim.iibf.gazi.edu.tr/yayinlanmis_ciltler_c20_s70.htm, Erisim: 21.03. 2010.